

EDWARD HALLETT CARR • **Tarih Nedir?**

Birikim Yayınları, 1980 (1 baskı)
İletişim Yayınları, 1987-1996 (5 baskı)

What is History?

© 1961 Edward Hallett Carr
© 1987 The Estate of Edward Hallett Carr
© 1987 (Editorial matter copyright and selection
for the second edition) R. W. Davies

Bu kitabın yayın hakları Curtis Brown Group Limited aracılığıyla
The Estate of E. H. Carr'dan alınmıştır.

Giriş yazısı

© 2001 Richard J. Evans
Giriş yazısının hakları Palgrave Macmillan'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 59 • Tarih Dizisi 120

ISBN-13: 978-975-05-0809-7

© 2002 İletişim Yayıncılık A. Ş. / 1. BASIM

1-20. Baskı 2002-2016, İstanbul

21. Baskı 2018, İstanbul

22. Baskı 2018, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ 1066'da Normanların İngiltere'yi işgali sırasında
Hastings Muharebesi'ni anlatan ve ilk olarak 1070'lerde yapılan
Bayeux Tapestry işleminde, "İşgal hazırlığı" bölümü. İşleminin bu
kısmında şu yazı yer almaktadır: "ISTI PORTANT ARMAS AD NAVES
ET HIC TRAHUNT CARRUM CUM VINO ET ARMIS". Asıl işleminin
1886'da üretilen replikasından alınmıştır

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Mustafa Şahin - Fatih M. Öztan

DİZİN Özgür Yıldız

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EDWARD HALLETT CARR
Tarih Nedir?

OCAK-MART 1961'DE
CAMBRIDGE ÜNİVERSİTESİ'NDE VERİLMİŞ
GEORGE MACAULAY TREVELYAN
KONFERANSLARI

What is History?

ÇEVİREN *Misket Gizem Gürtürk*

RICHARD J. EVANS'IN GİRİŞ YAZISI,
R. W. DAVIES'İN, E. H. CARR'IN İKİNCİ BASKI
NOTLARI HAKKINDAKİ SONSÖZÜYLE

GENİŞLETİLMİŞ YENİ BASKI

EDWARD HALLETT CARR 28 Haziran 1892'de Londra'da doğdu. 3 Kasım 1982'de Cambridge'de öldü. 1916'da Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1919'da İngiliz delegasyonu ile Versailles Konferansı'na katıldı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda kurulan Sovyetler Birliği Dairesi'nde çalışmalarını sürdürdü. 1936'da bakanlıktan ayrılarak çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. 1941-46 yılları arasında *The Times*'da yayın yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. Carr'a göre tarihçi, olguları ya da kişisel yorumunu öne çıkarmamalı, tarihçi ile olgular arasındaki karşılıklı ve kesintisiz etkileşim sürecinde, bugün ile geçmiş arasındaki diyalogu sürekli kılmalıdır. Bu nedenle tarihçi, sunduğu olguların doğruluğunu kanıtlamanın ötesinde, araştırdığı konuyla ilgili bilinen ya da bilinebilecek tüm verileri ele almak zorundadır. Başlıca Eserleri: *Milliyetçilik ve Sonrası* (çev. Osman Akınhay, İletişim, 1990), *Dostoyevski* (çev. Ayhan Gerçeker, İletişim, 1990), *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık* (çev. Özer Ozankaya, Imge, 2005), *1917* (çev. Begüm Adalet, Birikim, 2007), *Devrim Okumaları* (çev. Elif Gazioglu, Daktylos, 2008), *Michael Bakunin* (çev. Pelin Siral, İletişim, 2009), *Karl Marx* (çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim, 2010), *Komintern ve İspanya İç Savaşı* (çev. Ali Selman, İletişim, 2010), *Komintern'in Alacakaranlığı* (çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim, 2010), *Yirmi Yıl Krizi (1919-1939)* (çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010), *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929* (çev. Levent Cinemre, Yordam Kitap, 2011), *Romantik Sürgünler* (çev. Selda Somuncuoğlu, İletişim, 2012), *Bolşevik Devrimi 1917-1923* (çev. Orhan Suda ve Tuncay Birkan, Metis, 2012), *Tarih Nedir?* (çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim, 2012).

“Böylesine can sıkıcı olması hep tuhafıma
gidiyor, çünkü çoğu uydurulmuş olmalı.”

Catherine Morland'ın Tarih üstüne
bir sözü (Northanger Abbey, bl. XIV)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ • RICHARD J. EVANS	9
GİRİŞ NOTU • R. W. DAVIES	47
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ • RICHARD J. EVANS	49
1. Tarihçi ve Olguları	57
2. Toplum ve Birey	83
3. Tarih, Bilim ve Ahlak	111
4. Tarihte Nedensellik	145
5. İlerleme Olarak Tarih	169
6. Genişleyen Ufuklar	197
E. H. CARR DOSYALARINDAN <i>TARİH NEDİR?</i>'İN	
İKİNCİ BASKISI İÇİN NOTLAR • R. W. DAVIES	223
<i>DİZİN</i>	253

GİRİŞ

RICHARD J. EVANS

I

E. H. Carr (1892-1982) günümüzde kabul gören anlamıyla hiçbir şekilde profesyonel bir tarihçi değildi. Tarih alanında lisansı yoktu. Hiçbir üniversitenin tarih bölümünde ders vermedi. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Cambridge'de Klasik Çağ öğrenimi görmüştü. Daha sonraları o günlerde tarihe hiç ilgi duymadığımı itiraf edecekti.¹ Günümüzde akademik kariyer yolunun anahtarı sayılan bir doktora programına katılmadı. 1916'da mezun olduğunda doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na girdi ve sonraki 20 yıl orada çalıştı. Bu süre zarfında, bugünlerde mümkün olabileceğinden çok daha fazlasına sahip olduğu anlaşılan boş zamanlarını 19. yüzyıl Rus yazar ve düşünürlerin biyografilerini yazarak değerlendirdi. 1931'de *Dostoyevski* hakkında bir kitap, 1933'te Herzen ve çevresi (*Romantik Sürgünler*) üzerine bir araştırma ve 1937'de *Mihail Bakunin* biyografisini yayınladı. Çağdaş

1 E. H. Carr, "An Autobiography" (1980), *E. H. Carr. A Critical Appraisal* (Londra, 2000) içinde ed. Michael Cox, s. xiii-xxii, burada s. xiv.

diplomasi üzerine makaleler ve eleştiriler yazmaya başladı. 1936'da Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa edip Aberystwyth Üniversitesi'ndeki görevini kabul ettiğinde Tarih değil Uluslararası İlişkiler bölümüne profesör atanmıştı.

Carr bu kisveyle dış politika üzerine kısa ama etkili birkaç çalışmasıyla tanındı. Bunların içinde muhtemelen en meşhuru İkinci Dünya Savaşı arefesinde yayınlanan *The Twenty Years' Crisis 1919-1939* adlı çalışmasıdır. Dışişleri Bakanlığı'nda görevliyken nasıl giderek daha çok zamanını kitap yazmaya ayırırsa, üniversitede görevliyken de gazeteciliğe giderek daha fazla zaman ayırmaya başladı. 1941'de *The Times*'ta editör yardımcısı oldu ve 1946'da işi bırakana kadar gazete için pek çok başmakale kaleme aldı. Aberystwyth'deki meslektaşları bir ulusal gazetede tam zamanlı çalışmasından pek hoşlanmamış olsalar da kürsüden nihayet istifa etmesinin asıl nedeni kendi kişisel hayatındaki bir takım zorunluluklardı. Geçimini bir süre serbest gazeteci, yazar ve yayıncı olarak sürdürdükten sonra 1953 yılında Oxford, Balliol College'da siyaset bölümünde özel dersler vermeye başladı. Bunun hemen ardından 1955'te Cambridge, Trinity College'da 1982'de 90 yaşında öldüğü güne kadar sürdüreceği son işine, Üst düzey Araştırmalar Öğretim Üyelğine geldi.²

Dolayısıyla Carr tarihe hayatını Dışişleri Bakanlığı'nda ve ulusal bir gazetede çalışarak geçirmiş birinin gözüyle yaklaştı. Tarih ve tarihin nasıl araştırılması gerektiği hakkındaki görüşlerini bu etki ve deneyimler renklendirdi. Kendisi bu konulara geç sayılabilecek bir yaşta girebildi. 1950 ile 1978 arasında yayınlanan en önemli tarihsel eseri 14 ciltlik *Sovyet Rusya Tarihi*'ni yazmaya ellilerinde başlamıştı. *Tarih Nedir?*'i yazmaya koyulduğunda ise emeklilik yaşını çoktan geçmişti. Sonraları tarihe ilgisinin 1917'de İngiltere Dışiş-

2 "E. H. Carr: Chronology of His Life and Work, 1982-1982", a.g.e. içinde, s. 339-43.

leri Bakanlığı'nda genç bir memurken uzaktan gözlemlediği Rus Devrimi'nden kaynaklandığını söyleyecekti. Haziran 1941'de Sovyet Rusya savaşa İngiltere'nin yanında katılınca İngiltere'deki çoğu kişi gibi, aslında herkesten daha dolaysız ve kalıcı şekilde, bu ülkeye hayranlık duymaya başlamış ama meşgüliyetinin sonunda kesin olarak o yöne kaydđıđı İkinci Dünya Savaşı günlerine kadar ilgisi askıda kalmıştı.³

Sovyet Rusya Tarihi üzerine çalışırken kendisinin de dediği gibi, ona yeni bir entelektüel çalışma sahası açan “Nedensellik ve Rastlantı, Özgür İrade ve Determinizm, Birey ve Toplum, Öznellik ve Nesnellik” gibi kilit meselelerle karşılaştı. Cambridge’de öğrenciyken “oldukça sıradan bir Klasik Çağ hocasından” Heredot’un Pers Savaşları anlatısının, Heredot tarih yazarken halen sürmekte olan Peloponez Savaşı hakkındaki tutumuna göre şekillenip yorumlandığını öğrenmişti. Yıllar sonra Carr bu sözleri “tarihin ne olduğuna dair bana ilk fikri veren müthiş bir açıklama” diye anacaktı.⁴ Sovyet Rusya çalışmasını araştırıp yazarken, Carr bu anlayışa tutunarak projesinin ortaya koyduğu teorik problemleri 1950’lerde *The Times Literary Supplement* [TLS] için yazdığı bir dizi makalede ele aldı. Bunlardan ilki nesnellik meselesiydi. 1950’de yazdığı tarihin ilk cildini yayınlayacağı sırada Sovyetler Birliği hakkındaki fikirler, hiçbir eleştiri kabul etmeyen ve kuruluş aşamasındaki her şeyi haklı ve kaçınılmaz sayan komünistler ile komünizmi insan hakları ve demokratik değerler için en az Nazizm kadar ciddi bir tehdit kabul eden ve Sovyetler Birliği’nin kuruluşunu feci bir cinnet hali olarak lanetleyen Batı’nın Soğuk Savaş cengâverleri arasında kutuplaşmıştı.

Carr’ın *Sovyet Rusya Tarihi* ulaşılabilir kaynaklar aracılığıyla 1917 ile 1933 arasında Rusya’da neler olup bittiğini

3 Carr, “An Autobiography”, s. xv, xx.

4 A.g.e., s. xiv.

detaylarıyla kavramaya yönelik öncü bir girişimdi. Aynı zamanda Soğuk Savaş polemiklerinin karşıt kutupları arasında bir yol açmak ve hem akademik hem nesnel sayılabilecek bir anlatım sunmaya yönelik ciddi bir çalışmaydı. 1950’de anıtsal eserinin ilk cildi yayınlanırken Carr altını çizerek şöyle diyordu: “Nesnel tarih yoktur.” Fakat aynı zamanda *TLS* için yazdığı makalelerin ilkinde nesnel olmaya çabalamanın ve buna erişmenin sonuçsuz bir girişim olduğunu savunuyordu: “Yanılabılır insanlığın mutlak gerçeğe ulaşamayacak denli zaman ve mekân koşullarına sıkıştığını ileri sürmek, gerçeğin varlığını inkâr etmekle bir değildir. Böyle bir inkâr her tür olası yargı kriterini yok eder ve her tür tarih yaklaşımını en az bir diğeri kadar doğru ya da yanlış hale getirir,” diyordu. Açıkçası bu görüş pek tatmin edici değildi. Bu yüzden Carr “nesnel gerçeğin varlığını iddia etmenin mümkün olduğu ancak hiçbir tarihinin ya da hiçbir tarih okulunun kendi başına buna kısmen yaklaşımdan ötesini umut edemeyeceği” bir mevziide karar kıldı.⁵

Ancak sorun bu kadar kolay çözülemedi. Yüksek diplomat tarihçi G. P. Gooch’un ilk baskısını 1913’te yapan ve kırk yıl sonra yeni bir önsözle tekrar basılan *History and Historians in the Nineteenth Century* kitabına yaptığı eleştiride Carr “olguların saptanabilirliğine ve bir kez saptanmış olguların insanlık için değerine iman edildiğini” kaydediyordu. Bu inanış Gooch’un 19. yüzyıl akademisyenlerinden Leopold von Ranke’nin Alman tarih geleneğinden gelmesinden kaynaklanıyordu. Buna göre tarihçi geçmişi “gerçekte olduğu gibi” resmetmeyi öğrenmiş kişi demekti. Ancak 1952 yılında Gooch için Carr şunları söylüyordu,

dünyanın geçen kırk yılda çok değiştiğini ve yeni neslin tarihsel olguların üstünlüğüne ve kurtarıcı kerametine böy-

5 E. H. Carr, “Truth in History”, *TLS*, 1 Eylül 1950.

le mutlak ve tartışmasız bir inanç beslemesinin artık mümkün olmadığını biliyor... Tarihî olguları aramamızın ve bulduğumuzda bu olguları tespit etmemizin ister istemez araştırmaya rehberlik eden muhtemelen bilinçdışı inanış ve varsayımlar tarafından belirlendiği artık sorgulanmayacaktır. “Olguların” tarafsız olduğu ve ilerlemenin olguları keşfedip onlardan ders alarak gerçekleştiği mutlak inancı, bugün artık neyse ki miadını doldurmuş 19. yüzyıldaki öncülerimizin yaptığı gibi kolaylıkla kabul edilemeyecek rasyonel-liberal bir dünya görüşünün ürünüdür.

Öte yandan Carr, Sovyet Rusya’da Stalin rejiminin tarihi çarpıtması, belgeleri ve tarihî kayıtları tahrif etmesi dolayısıyla bilme özgürlüğünün şimdi her zamankinden fazla önem taşıdığını görebiliyordu.⁶

Birkaç ay sonra makalesinde havada kalan gerilimli konuları yeniden ele aldı ve düşüncesini biraz daha ileri götürmeye çalıştı. Tarihçi ile olgular arasında nasıl bir ilişki vardı? Bu soruyu Haziran 1953’te *TLS*’de yayımlanan başka bir makalesinde soruyordu:

Geçmişle bugün arasında çift yönlü bir trafik var. Bugün geçmişin kalıbıyla yoğruluyor ama bir yandan geçmişi sürekli yeniden yaratıyor. Tarihçi tarih oluşturuyorsa tarihin de aynı şekilde tarihçiyi oluşturduğu bir gerçektir... Nesnel determinizmin tehlikeleriyle öznel göreliliğin dipsiz çukuru arasında tedirginlikle salınan, düşünce ve eylemin ayrıl-mamacasına iç içe geçtiğini ve en az fen bilimleri kadar tarihte de o yakalamaya çalıştıkça anlamı elinden kaçırmanın nedensellik olduğunu bilen günümüz tarih felsefecisi, soruları cevaplamaktan çok sorular sormakla meşguldür.⁷

6 E. H. Carr, “Progress in History”, *TLS*, 18 Temmuz 1952.

7 E. H. Carr, “Victorian History”, *TLS*, 19 Haziran 1953.

Bu görüşlerden bazıları *Tarih Nedir?* içinde yer alacaktı. Ama Carr tarihçilerin sadece soru sormakla meşgul olduklarına gerçekten inanmıyor olacaktı ki *Sovyet Rusya Tarihi* kitabında hemen her sayfada cevaplar veriyordu. Böylece mesele yarım kalmıştı.

1960'ta tarih ders kitaplarındaki milliyetçi önyargılar konulu bir tartışmada nesnellik sorununa tekrar el attı. Buradaki tutumu biraz çelişkiliydi:

Tarihle ilgili tuhaf olan şey yanlılığın tarih için, hatta en iyi tarih için bile gerekli sayılmasıdır. Bazen denildiği gibi olguların “kendini anlattığı” doğru değildir ya da öyleyse bile hangi olgunun konuşacağına tarihçi karar verir, meydana tümüyle onlara bırakamaz. Ve en bilinçli tarihçinin –ne yaptığının çok iyi bilincinde olan tarihçinin– kararında bile başkalarının yanlı bulacağı bir görüş belirleyici olacaktır. En iyi tarihçi, en iyi önyargıya sahip tarihçidir –hiç önyargısı olmayan namevcut tarihçi hariç– demek hepten sınık bir tavır sayılmaz.

Carr'ın görüşüne göre böyle bir durumda ulusal değil de uluslararası önyargı daha iyiydi. Bu, yurtsever bir etkinlik olarak tarih yazmaktan vazgeçmek anlamına geliyordu. Alman tarihçileri Versay Antlaşması ve sonuçları üzerine tartışmalarında böyle yapmışlar ve Alman tarihinin 1919'dan beri uluslararası sistem içindeki yerini ve yakın Alman tarihini uluslararası sistemin bakışına göre ele almışlardı. Burada “yanlılık/önyargı” (*bias*) doğru kelime midir yine de tartışılır. Carr'ın söylemeye çalıştığı Alman tarihçilerin son yıllarda daha az önyargılı davranmaya başladıklarıdır, çünkü geçmişi incelediklerinde kendi ülkelerinin dar fikirli milliyetçi çıkarlarından ötesini görmeye başlamışlardır. Carr şöyle devam eder, “mantıken tarihçinin kendi zamanının ilerici (*progressive*) ve aydınlanmış (*enlightened*) hareketlerinin

gerisine düşmeyip bir adım önüne geçmesi beklenilebilir.”⁸ Peki, neyin ilerici ve aydınlık olduğunu ya da olmadığını kim söyleyecekti? Burada da Carr nesnellik sorununa tatminkâr bir çözüm getirememiş görünüyor. Nesnelliğin Soğuk Savaş polemiklerinin ortasında tehdit altında olduğu hissi ve kelimenin her tür geleneksel anlamında nesnelliğin bir tarihçinin ulaşmayı umut bile edemeyeceği imkânsız bir hedef olduğu inancı arasında kalmıştı. Carr’ın zihnindeki bu çelişkiler 1960’ların başında tüm bu düşünce kırıntılarını *Tarih Nedir?*’de bir araya getirmeye kalkıştığında daha da farklı biçimde yüzeye çıkacaklardı.⁹

II

Carr 1954’te yazdığı bir eleştiri yazısında şöyle diyordu, “hiçbir anlamı olmasaydı tarih yazılıp okunmaya değmezdi.” Ona göre “tarihte önemli açıklamaların, sahnedeki oyuncuların [*dramatis personae*] bilinçli amaçları ve öngörürleri içinde bulunabileceği varsayımına” meydan okumak önem taşıyordu.¹⁰ Peki, tarihin anlamı nereden geliyordu? Bu konuda Carr fikirlerini fikir felsefecisi ve tarihçisi Isaiah Berlin ile giriştiği uzun tartışmalar süresince çözüme ulaştırdı. İkisi o günün ölçülerinde sıra dışı sayılacak bir yakınlıkla birbirlerine ilk isimleriyle hitap ederlerdi. Rus edebiyatı ve felsefesi alanında derin bilgileri ve ilgileri ortaktı. İkisinin de siyasi düşünceleri ağırlıklı İngiliz liberal geleneğinden etkilenmişti. Fakat Sovyetler Birliği konusunda ayrılıyorlardı. Rusya’daki komünist rejimi pek çok yönden eleştirmede kesinlikle söylenemezdi ama Carr, İkinci Dünya Savaşı sı-

8 E. H. Carr, “History without Bias”, *TLS*, 30 Aralık 1960.

9 Jonathan Haslam, *The Vices of Integrity. E. H. Carr 1892-1982* (Londra, 1999) s. 192-6.

10 E. H. Carr, “European Diplomatic History”, *TLS*, 26 Aralık 1954.

rasında Hitler'e karşı verilen mücadeleden ötürü kendisinde gelişmiş Rusya sempatisini asla tümünden yitirmemişti. Ancak Sovyet Rusya'dan gelen bir sığınmacı olan Berlin'de böyle bir sempati yoktu. 1950'lerin gidişatında liberal 'Batılı' değerler ve Atlantik'in iki yakasındaki komünist teori ve ideoloji karşıtlığının baş sözcülerinden biri olmuştu.¹¹

1950 yılında Berlin, Carr'ın *Sovyet Rusya Tarihi*'nin birinci cildini, yöntemine ve amacına karşı olduğuna şüphe bırakmayan bir dille eleştirdi. Carr kitabın önsözünde "tarihi devrim olaylarından ibaret hale getirmeden yazmak... daha çok devrimden doğan siyasi, toplumsal ve ekonomik düzeni anlatmak" amacı güttüğünü yazmıştı. Dolayısıyla onun kitabı "ilgili dönemin olaylarını ayrıntılarıyla kaydetmeyi değil, gelişmelerin ana hatlarını yoğuran bu olayları çözümlenmeyi" hedefliyordu.¹² Bu yüzden örneğin Bolşevik düşüncesinin gelişimini 1917'den önceki konuların tamamını ele alarak detaylarıyla araştırıyordu. Oysa bu anlayış 1917'den önce Rusya'da hemen hiçbir siyasi önem taşıymıyordu çünkü ancak iktidara geldikten sonra kendi siyasetlerini uygulayabilmek adına bu düşünce tarzını yerleştirmek önem kazanmıştı. Öte yandan Carr, Bolşeviklere yenik düşen diğerlerini ya da İç Savaş'ın vahşi çatışmaları gibi devrim olaylarını akla getirmeyi ihmal ediyordu.

Dışişleri Bakanlığı'nda uzun dönem yüksek düzey memuriyette hizmet vermiş birinin gözünden yazan Carr için mühim olan devleti inşa süreci ve devlet politikasının nasıl şekillendiği idi. Ve çoğu devlet memuru gibi o da devlet kaynaklı belgelere, resmî politikalara, kurumlara ve yazılı kanunlara fazlasıyla kıymet veriyordu. Carr'ın biyografi yazarı

11 Michael Ignatief, *Isaiah Berlin: A Life* (Londra, 1998) özellikle böl. 13.

12 E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution [Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi]*, 3 cilt, çev. Orhan Suda, Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 1989-2004], Cilt I (Londra, 1950) s. 5-6

Jonathan Haslam'ın belirttiği gibi diplomatlık deneyimi yüzünden “her durumda olası birçok farklı sonuç doğabileceğine dair sezgisi körelmişti. İyi veya kötü bir olay gerçekleştiğinde diplomat bunu özümser ve harekete geçerdi.” Bu durum “yönetilenlerden çok yönetenlerle özdeşliğinin altını çiziyordu... *Tarih*'i yazarken Carr, bilinçdışı da olsa Britanya yönetici sınıfıyla önceki özdeşliğinin yerine Sovyet Rusya'daki yönetici kastı geçirmişti.”¹³

Berlin bu yöntemi kökten sakıncalı buluyordu. Kitap eleştirisinde Carr'ın “tarihi değişmez kuralların idaresi altındaki olaylar dizisi olarak değerlendirmesinden” yakınıyordu. “Bir zamanlar üzerine büyük umutların ve korkuların beslendiği gerçekleşmemiş olasılıklara hatta verilen kurbanlara ve kayıplara arka planda hiç değinmeyen Carr, tarihçinin görevini kuralları ve nasıl işlediklerini ortaya çıkarmaktan ibaret sayıyor’ gibiydi. Bu yüzden Carr’ı suçluyordu.

Carr, tarihi kazananların gözüyle görüyor; kaybedenler ona göre kendilerini tanıklık bile edemeyecek hallere düşürmüşler... Bay Carr'ın mevcut kitapları bu etkileyici açıkla başa çıkabilirlerse, en çok da Avrupa liberal geleneğinin derinlerinde gömülü duran tarih yazımında tarafsızlık ve nesnel gerçeklik ve hakkaniyet idealine doğru çağımızın en büyük mücadelelerinden birini başlatacaklardır.¹⁴

Dolayısıyla, Berlin'e göre Carr'ın tarih yaklaşımı nesnelikten çok uzaktı. Carr kendisinin bir önyargısı varsa bunun en doğru önyargı olduğuna inanıyor olabilirdi. Belli ki Berlin buna karşıydı.

Berlin 1953'te görüşlerini biraz daha geliştirerek Carr'a imalı saldırılarını sürdürdü. Biyografisini yazan Michael Ig-

13 Haslam, *The Vices of Integrity*, s.146.

14 Isaiah Berlin, *Sunday Times*'ta yer alan *Bolşevik Devrimi* eleştirisi, 10 Aralık 1950.

natieff, Berlin'in o yıl London School of Economics'te verdiği Auguste Comte derslerini, temel düşüncelerinin çarpıcı bir anlatımı diye yorumlamıştır. Daha sonra genişletilmiş hali *Historical Inevitability* başlığıyla yayımlanan bu dersteki konuşmasında Berlin'in bahsine göre insanlar ahlâki tercih kapasiteleriyle benzersizdiler. Bu kapasite, Berlin'in hatalı kanısına göre Carr gibi tarihçilerin insan davranışlarını belirlediğini düşündükleri dış etkenlerden kişileri nispeten bağımsız kılıyordu. Elbette Berlin bu etkenlerin her durumda her bir bireyin manevra alanını kısıtladığını kabul ediyordu. Manevra alanının maksadını belirlemek, bireylerin sonuçta seçmiş oldukları eylemlere olası alternatif yolları tespit etmek ve davranışlarını buna göre yargılamak tarihçinin işiydi. Carr'ın yaptığı gibi geçmişte olanların kaçınılmazlığında ısrar etmek, şu anki eylemlerimiz lehine ahlâki sorumluluktan vazgeçmek demektir.¹⁵

Carr böyle bir tenkidi direnmeden kabul edecek biri değildi. *TLS*'de yer alan bir yazısında “tarihçi sıfatıyla, bir tarihçinin en belirli işlevinin yargılamak değil açıklamak” olduğunu vurguluyordu. Berlin'in bile kabul ettiği üzere tarihçiler her zaman geçmişte bir anlam ve bir model aramışlardı.

Vakanüvis birbirini takip eden olaylardan bahsetmekle yetinir; tarihçiyi ayırt eden ise bir olayın diğerine yol açtığını ortaya koymasıdır. İkincisi tarihsel olaylar, ister “büyük adamlara” ister sıradan insanlara ait ama şüphesiz bireysel kararlarla başlatılırken, tarihçinin bireysel kararların arkasına geçerek kişilerin bu karar ve eylemlerinin nedenlerini araştırması ve bireysel davranışı açıklayacak “etken” ve “kuvvetleri” açıklaması gerekir. Üçüncüsü, tarih kendi-

15 Ignatieff, *Isaiah Berlin*, s. 205-6; Isaiah Berlin, *Historical Inevitability* (Londra, 1954) Isaiah Berlin içinde yeniden basım, *The Proper Study of Mankind: An Anthology of Essays*, ed. Henry Hardy ve Roger Housheer (Londra, 1997) s. 119-90, burada s. 189; Haslam, *The Vices of Integrity*, s. 197-8.

ni asla tekrar etmez ama belli bazı devamlılıklar arz eder ve gelecekteki eylemlere rehberlik edebilecek bazı genellemeler yapmaya elverişlidir.¹⁶

Tarih Nedir?'in sayfalarında Carr'ın Berlin'in görüşüne karşı hamlesinin arkasında bu tartışmalar yatıyordu.

Cambridgeli büyük tarihçi G. M. Trevelyan'ın başarılı eseri *English Social History*'nin gelirleri ve hatırı sayılır şahsi servetiyle kurulmuş Trevelyan Fonu'nun yöneticileri Carr'dan, A. L. Rowse'un verdiği ilk konferansların ardından Trevelyan'ın 1961 konferanslarının ikinci kısmına devam etmesini istediklerinde, Cambridge Tarih Okulu dışından ama okulla geçmiş ve güncel bağlar kurmaktan hoşlanan bir Trevelyan hocası vasıtasıyla bir gelenek oturtmak niyetindeydiler. Carr tam aradıkları adamdı: Cambridge Tarih Fakültesi'nde hiçbir zaman bulunmamışsa da Cambridge mezunuydu ve Trinity College akademi üyesiydi. Üstelik pek yakında Yaşam Boyu akademi üyesi unvanına sahip olacaktı. Cambridge'in dolambaçlı yolları hesaba katıldığında özerk bir üniversitenin üyesiydi ama Cambridge çalışanı değildi. Araştırma öğrencilerine danışmanlık yapabiliyordu, yaptı da. Lisans öğrencilerine danışmanlık yapmakla görevlendirilmişti ama Tarih Fakültesi'nin normal ders veren kadrosu içine girmedi. Hepsinden ötesi, neredeyse yetmişinde Trevelyan Konferansları'nı verdiği sırada emeklilik yaşını çoktan geçmişti.

Trevelyan Fonu Yöneticileri Carr'dan konferans vermesini istediklerinde, o sırada müfredatın hâlâ erken Ortaçağ'dan itibaren İngiliz tarihine yoğunlaştığı Tarih Fakültesi'nde işlenmeyen bir konu olduğundan Sovyet Rusya'dan bahsetmesini umuyorlardı. Fakat Carr'ın düşüncesi başkaydı. Stalin ve Troçki'nin biyografi yazarı arkadaşı Isaac Deutscher'e

16 E. H. Carr, "History and Morals", *TLS*, 17 Aralık 1954.